

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีและการลงโทษเด็กและเยาวชน ที่กระทำความผิดทางอาญา¹

ชญานันท์ ชนประเสริฐ²

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีและการลงโทษเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดทางอาญา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงประวัติความเป็นมา แนวคิดและทฤษฎี เกี่ยวกับกฎหมายการดำเนินคดีและการลงโทษเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดทางอาญา รวมถึงมีการศึกษาถึงกฎหมายที่นำมาใช้บังคับแก่เด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดทางอาญา ซึ่งในประเทศไทยเป็นกฎหมายที่มีลักษณะมุ่งคุ้มครองสิทธิของเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด โดยเป็นกฎหมายที่มุ่งในลักษณะของการแก้ไขฟื้นฟูให้โอกาสเด็กและเยาวชน ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญาในมาตรา 73 ถึงมาตรา 75 และตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 เป็นต้น มากกว่าที่จะมุ่งลงโทษเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด ไม่ว่าจะเป็นการกระทำความผิดนั้นจะเป็นการกระทำความผิดฐานใด หรือมีลักษณะการกระทำที่รุนแรงเพียงใด เด็กและเยาวชนที่ได้กระทำความผิดย่อมได้รับการยกเว้นโทษหรือลดโทษอยู่เสมอ ด้วยสาเหตุนี้ จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กและเยาวชนหันกลับมากระทำความผิดในฐานเดิมหรือฐานใหม่ที่มีโทษหนักกว่า ซึ่งเกิดจากกฎหมายที่มีลักษณะที่ยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการลงโทษเด็กและเยาวชนให้เกิดความเกรงกลัวต่อบทลงโทษและไม่กล้าที่จะกระทำความผิดอีก

จากการศึกษาทำให้ทราบว่ากฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีและการลงโทษเด็กและเยาวชนที่ได้กระทำความผิดทางอาญา ยังมีช่องว่างทางกฎหมายและขาดความรัดกุมในบางประการ ทำให้กฎหมายเกี่ยวกับการลงโทษเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดอาญายังปรากฏปัญหาหลายประการ ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

จากการศึกษาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับวิธีการสำหรับเด็กเรื่องระยะเวลาในการฝึกอบรมกรณีความผิดร้ายแรง ซึ่งจากประมวลกฎหมายอาญามาตรา 74 ที่ศาลมีอำนาจในการใช้วิธีการสำหรับเด็ก ตั้งแต่ว่ากล่าวตักเตือน ไปจนถึงวิธีการสำหรับเด็กคือ ส่งตัวเด็กนั้นไปยังสถานศึกษา หรือสถานฝึกและอบรม หรือสถานแนะนำทางจิต หรือสถานที่ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกและอบรมเด็ก ตลอดระยะเวลาที่ศาลกำหนด แต่ไม่ให้เกินกว่า

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีและการลงโทษเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดทางอาญา โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์รัด เล็งวิทยา และคณะกรรมการสอบคือ รองศาสตราจารย์ประเทือง ธนิยผล และ รองศาสตราจารย์จุฑาพร วงศ์ทองสรรค์

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชานิติศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ (สาขานิติศาสตร์) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

วันที่เด็กนั้นจะมีอายุครบสิบแปดปี ซึ่งเห็นว่าเป็นระยะเวลาที่น้อยเกินไป ในสำหรับความผิดทางอาญาที่มีลักษณะร้ายแรง เช่น ในคดีที่มีโทษประหารชีวิต หรือจำคุกตลอดชีวิต เป็นต้น อาจทำให้เกิดปัญหาหากเด็กนั้นได้กระทำความผิดในระหว่างอายุ 10 ถึง 15 ปี และหากได้หลบหนีไปจนถึงอายุ 16 ปีถึงจะจับกุมได้ เด็กที่ได้กระทำความผิดก็จะมีระยะเวลาอบรมเพียง 2 ปีเท่านั้น ประกอบกับหากความผิดที่เด็กนั้นได้กระทำความผิดเป็นความผิดที่มีลักษณะร้ายแรง เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนาตามมาตรา 288 ตามประมวลกฎหมายอาญาซึ่งต้องระวางโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิตหรือจำคุกตั้งแต่ 15 ปีถึง 20 ปี หรือความผิดฐานอื่นที่มีโทษประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต เพราะหากเป็นความผิดที่มีลักษณะร้ายแรง แต่มีการฝึกและอบรมไม่เกินกว่าเด็กนั้นจะมีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ เห็นว่าไม่เหมาะสมเท่าที่ควร รวมถึงเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว ที่ใช้วิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนแทนการลงโทษอาญาหรือวิธีการเพื่อความปลอดภัย โดยเปลี่ยนโทษจำคุกหรือกักกัน เป็นการส่งตัวไปควบคุมเพื่อฝึกอบรมในสถานที่ที่กำหนดไว้ แต่ต้องไม่เกินอายุ 24 ปี ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มมาตรการลงโทษอย่างเข้มงวดให้เกิดความเกรงกลัวต่อกฎหมายมากขึ้น มีประสิทธิภาพ และเพื่อลดโอกาสการกระทำความผิดซ้ำอีกในอนาคต

ประเด็นปัญหาที่สองเกี่ยวกับเงื่อนไขการโอนคดีไปยังศาลที่มีอำนาจพิพากษาคดีธรรมดา ยังขาดความชัดเจนในเรื่องหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการโอนคดีอยู่หลายประการ โดยพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 97 วรรคสอง ที่ให้โอนคดีไปยังศาลที่มีอำนาจพิพากษาคดีธรรมดา โดยมีเงื่อนไขกว้างๆในการใช้ดุลยพินิจ ซึ่งยังขาดหลักเกณฑ์และขอบเขตที่ชัดเจนเกี่ยวกับเงื่อนไขบางประการ คือ การกำหนดประเภทความผิดทางอาญาที่มีลักษณะร้ายแรง เพราะในปัจจุบันยังไม่มีกำหนดหลักเกณฑ์ที่แน่ชัดในกรณีที่เด็กหรือเยาวชนสมควรที่จะโอนคดีไปยังศาลที่มีเขตอำนาจพิจารณาคดีธรรมดา การกำหนดหลักเกณฑ์ในกรณีที่เด็กและเยาวชนกระทำความผิดอาญาร้ายแรงซ้ำ รวมถึงประวัติอาชญากรรมของเด็กหรือเยาวชนรายนั้นซึ่งการที่ไม่กำหนดหลักเกณฑ์ไว้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดปัญหาในการใช้ดุลยพินิจของศาลว่าการกระทำความผิดเช่นใดสมควรที่จะโอนคดี และเพื่อเป็นการบัญญัติให้เหมาะสมกับเด็กและเยาวชนเป็นบุคคลไป

ประเด็นปัญหาที่สามของกฎหมายเกี่ยวกับการแยกฟ้องเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดร่วมกับผู้ใหญ่ ซึ่งตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ในมาตรา 96 กฎหมายไม่ได้บัญญัติชัดเจนเกี่ยวกับฐานกระทำความผิด ซึ่งถือได้ว่าเป็นดุลยพินิจของศาลที่จะโอนหรือไม่โอนก็ได้ทำให้เป็นดุลยพินิจที่กว้างเกินไป เมื่อเป็นการกระทำความผิดร่วมกับผู้ใหญ่ในความผิดที่มีโทษทางอาญาร้ายแรง ซึ่งโดยหลักกฎหมายที่จะออกกฎหมายในการกำหนดวิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนเพื่อมุ่งแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู จะเน้นที่ตัวผู้กระทำความผิดมากกว่าการกระทำผิด ไม่ว่าการกระทำความผิดดังกล่าวจะร้ายแรง หรือมีผลกระทบต่อผู้เสียหายเพียงใด บทบัญญัติก็ยังมุ่งคุ้มครองเด็กและเยาวชนที่ได้กระทำความผิด ทำให้เกิดปัญหา คือ เกิดความยุ่งยากและทำให้เกิดความล่าช้าในกระบวนการฟ้องไปจนถึงการสืบพยานที่จะต้องนำพยานเข้ามาสืบหลายครั้ง ทั้ง

ในศาลเยาวชนและศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดา และผู้ที่เข้ามาเป็นพยานต้องเข้ามาศาลหลายครั้งทำให้ทั้งเสียค่าเดินทางและเวลา อีกทั้งหากเป็นกรณีร่วมกันกระทำความผิด ถ้ามีการแยกฟ้องคนละศาล ทำให้มีการฟังสำนวน ฟังพยานคนละศาล อาจทำให้คำพิพากษาออกมาคนละทิศทางทั้งที่มีมูลคดีเดียวกัน

ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับการรอลงโทษกรณีเด็กและเยาวชนกระทำความผิด ไม่ได้กำหนดอัตราโทษขั้นสูงไว้ โดยศาลเยาวชนและครอบครัวใช้วิธีการสำหรับเด็กในการรอลงโทษ ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ในมาตรา 144 คดีอาญาที่อยู่ในอำนาจของศาลเยาวชนและครอบครัวนั้น ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวจะพิพากษาว่ามีความผิดแต่รอลงโทษหรือกำหนดโทษไว้แต่รอลงโทษเด็กหรือเยาวชนตามประมวลกฎหมายอาญาก็ได้ แม้ว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นได้เคยรับโทษจำคุกหรือโทษอย่างอื่นตามคำพิพากษามาก่อนแล้ว โทษที่จะลงแก่เด็กหรือเยาวชนเป็นโทษอย่างอื่นนอกจากโทษจำคุก และแม้ว่าศาลจะกำหนดโทษจำคุกเกินกว่าสามปีก็ตาม

จะเห็นได้ว่า ศาลสามารถรอลงโทษหรือกำหนดโทษไว้แต่รอลงโทษเด็กหรือเยาวชนได้เสมอไม่ว่าจะเป็นฐานความผิดร้ายแรงเพียงใด แสดงให้เห็นว่ากฎหมายเปิดโอกาสให้ศาลเยาวชนใช้อำนาจในการใช้ดุลพินิจลงโทษเด็กและเยาวชนที่ได้กระทำความผิดได้ทุกกรณี หากเด็กและเยาวชนได้กระทำความผิดที่มีโทษร้ายแรง เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนาตามมาตรา 288 ตามประมวลกฎหมายอาญาซึ่งต้องระวางโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิตหรือจำคุกตั้งแต่ 15 ปีถึง 20 ปี ในกรณีที่เยาวชนได้กระทำความผิดฐานที่มีความผิดร้ายแรงนี้ถ้าศาลจะใช้ดุลพินิจในการรอลงโทษก็ได้ เพราะกฎหมายไม่ได้กำหนดไว้ให้ศาลจะต้องลงโทษทางอาญาแก่เยาวชนที่กระทำความผิดเท่านั้น แต่กฎหมายได้เปิดโอกาสให้ศาลใช้ดุลพินิจว่าควรลงโทษหรือรอลงโทษ ซึ่งเป็นดุลพินิจที่กว้างขวางเกินไป ทำให้ไม่มีการกำหนดขอบเขตในการใช้กับความผิดฐานที่มีลักษณะความผิดร้ายแรง จึงอาจทำให้เกิดการกระทำผิดซ้ำหรือใช้โอกาสจากการคุ้มครองมากขึ้น และอาจตกเป็นเหยื่อของกลุ่มอาชญากรรมที่หาประโยชน์จากช่องทางดังกล่าวให้ร่วมกระทำความผิดด้วย

จากการค้นคว้าอิสระปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีและการลงโทษเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดทางอาญา ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับวิธีการสำหรับเด็กเรื่องระยะเวลาในการฝึกอบรมกรณีความผิดร้ายแรง ผู้ศึกษาขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา ในมาตรา 74 (3) จากเดิม “ส่งตัวเด็กนั้นไปยังสถานศึกษา หรือสถานฝึกและอบรม หรือสถานแนะนำทางจิต หรือสถานที่ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกและอบรมเด็ก ตลอดระยะเวลาที่ศาลกำหนด แต่ไม่ให้เกินกว่าวันที่เด็กนั้นจะมีอายุครบสิบแปดปี”

แก้ไขโดยให้เพิ่มข้อความในมาตรา 74 (3) ดังนี้ “ส่งตัวเด็กนั้นไปยังสถานศึกษา หรือสถานฝึกและอบรม หรือสถานแนะนำทางจิต หรือสถานที่ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกและอบรมเด็ก ตลอดระยะเวลาที่ศาล

กำหนด แต่ไม่ให้เกินกว่าวันที่เด็กนั้นจะมีอายุครบสิบแปดปี เว้นแต่เป็นการกระทำผิดร้ายแรงที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือ จำคุกตลอดชีวิตระยะเวลา ให้ฝึกอบรมได้ถึงอายุครบยี่สิบสี่ปี”

2. ปัญหาเกี่ยวกับเงื่อนไขการโอนคดีไปยังศาลที่มีอำนาจพิพากษาคดีธรรมดา ยังขาดความชัดเจนในเรื่องหลักเกณฑ์และเงื่อนไข ผู้ศึกษาขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวพ.ศ. 2553 ในมาตรา 97 วรรค 2 จากเดิม “คดีอาญาที่อยู่ในอำนาจศาลเยาวชนและครอบครัว ถ้าศาลเยาวชนและครอบครัวพิจารณาโดย คำนึงถึงสภาพร่างกาย สภาพจิต สติปัญญา และนิสัยแล้ว เห็นว่าในขณะที่กระทำความผิด หรือในระหว่างการพิจารณา เด็กหรือเยาวชนที่ต้องหาว่ากระทำความผิดมีสภาพเช่นเดียวกับบุคคลที่มีอายุตั้งแต่สิบแปดปีบริบูรณ์ขึ้นไป ให้มีอำนาจส่งโอนคดีไปพิจารณาในศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาได้”

แก้ไขโดยให้เพิ่มข้อความในมาตรา 97 วรรค 2 ดังนี้ “คดีอาญาที่อยู่ในอำนาจศาลเยาวชนและครอบครัว ถ้าศาลเยาวชนและครอบครัวพิจารณาโดย คำนึงถึงสภาพร่างกาย สภาพจิต สติปัญญา นิสัยและประวัติส่วนตัวแล้ว กระทำความผิดอาญาร้ายแรงต่อชีวิตตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288 และมาตรา 289 และการกระทำความผิดเกี่ยวกับเพศตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 277 ทวิ และมาตรา 277 ตรี และมีพฤติการณ์ที่เป็นการกระทำความผิดซ้ำในฐานความผิดเดิมหรือความผิดฐานใหม่ที่มีโทษหนักกว่า เห็นว่าในขณะที่กระทำความผิด หรือในระหว่างการพิจารณา เด็กหรือเยาวชนที่ต้องหาว่ากระทำความผิดมีสภาพเช่นเดียวกับบุคคลที่มีอายุตั้งแต่สิบแปดปีบริบูรณ์ขึ้นไป ให้มีอำนาจส่งโอนคดีไปพิจารณาในศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาได้”

3. ปัญหาเกี่ยวกับการแยกฟ้องเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดร่วมกับผู้ใหญ่กรณีได้กระทำความผิดทางอาญาที่มีลักษณะร้ายแรง ผู้ศึกษาขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวพ.ศ. 2553 ในมาตรา 96 จากเดิม “ถ้าเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดอาญาร่วมกับบุคคลซึ่งมิใช่เด็กหรือเยาวชนให้แยกฟ้องเด็กหรือเยาวชนต่อศาลเยาวชนและครอบครัว ถ้าโจทก์ยื่นฟ้องเด็กหรือเยาวชนร่วมกับบุคคลอื่นต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดา ต่อมาความปรากฏแก่ศาลว่าจำเลยเป็นเด็กหรือเยาวชนถ้าศาลเห็นสมควรให้ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาโอนคดีเด็กและเยาวชนไปยังศาลเยาวชนและครอบครัว แต่ถ้าศาลเห็นว่าไม่สมควร โอนคดีให้ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาใช้วิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ในกรณีเช่นว่านี้ไม่ทำให้การดำเนินการในชั้นสอบสวนและการพิจารณาพิพากษาของศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาดังกล่าวเสียไป”

แก้ไขโดยให้เพิ่มข้อความในตอนท้ายของมาตรา 96 ดังนี้ “ถ้าเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดอาญาร่วมกับบุคคลซึ่งมิใช่เด็กหรือเยาวชนให้แยกฟ้องเด็กหรือเยาวชนต่อศาลเยาวชนและครอบครัว ถ้าโจทก์ยื่นฟ้องเด็กหรือเยาวชนร่วมกับบุคคลอื่นต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดา ต่อมาความปรากฏแก่ศาลว่าจำเลยเป็นเด็กหรือเยาวชนถ้าศาลเห็นสมควรให้ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาโอนคดีเด็กและเยาวชนไปยังศาลเยาวชนและครอบครัว แต่ถ้าศาลเห็นว่าไม่สมควร โอนคดีให้ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดี

ธรรมดาใช้วิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ในกรณีเช่นว่านี้ไม่ทำให้การดำเนินการในชั้นสอบสวนและการพิจารณาพิพากษาของศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาถูกล่วงเสียไป

เว้นแต่เป็นความผิดร้ายแรง ที่มีโทษจำคุกตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปศาลไม่จำเป็นต้องโอนคดีไปยังศาลเยาวชนและครอบครัวหรือให้ศาลเยาวชนและครอบครัวโอนคดีดังกล่าวไปยังศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดา แต่ให้ติดต่อบิดา มารดา ผู้ปกครอง หรือบุคคลที่ดูแลเด็กไว้วางใจ ให้เข้าร่วมรับฟังการสอบสวนและจัดเตรียมกล้องวิดีโอไว้บันทึกเหตุการณ์ขณะทำการสอบสวน”

4. ในประเด็นเกี่ยวกับการรอลงโทษกรณีเด็กและเยาวชนกระทำความผิด ไม่ได้กำหนดอัตราโทษขั้นสูงไว้ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวพ.ศ. 2553 ในมาตรา 144 วรรค 1(3) จากเดิม

“คดีอาญาที่อยู่ในอำนาจของศาลเยาวชนและครอบครัวนั้น ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวจะพิพากษาว่ามีความผิดแต่รอการกำหนดโทษหรือกำหนดโทษไว้แต่รอการลงโทษเด็กหรือเยาวชนตามประมวลกฎหมายอาญาก็ได้ แม้ว่า

(3) ศาลจะกำหนดโทษจำคุกเกินกว่าสามปี”

แก้ไขโดยให้เพิ่มข้อความในมาตรา 144 วรรค 1 (3) ดังนี้

“คดีอาญาที่อยู่ในอำนาจของศาลเยาวชนและครอบครัวนั้น ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวจะพิพากษาว่ามีความผิดแต่รอการกำหนดโทษหรือกำหนดโทษไว้แต่รอการลงโทษเด็กหรือเยาวชนตามประมวลกฎหมายอาญาก็ได้ แม้ว่า

(3) ศาลจะกำหนดโทษจำคุกไม่เกินสิบห้าปี”

เอกสารอ้างอิง

ประเทือง ธนิยผล. กฎหมายเกี่ยวกับการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนและวิธีพิจารณาคดีเยาวชน

และครอบครัว. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2564).

ผจงจิตต์ อธิมนันทะ. สังคมวิทยาว่าด้วยอาชญากรรมและการลงโทษ. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525).

เพียว ศรีแสงทอง. การลงโทษและการแก้ไขผู้กระทำผิด. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555).